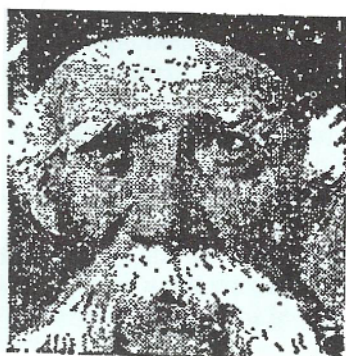

МСС

БЕОГРАД
НОВИ САД

14 - 19. 9. 1999.

НАУЧНИ
СТАНАК
ЛДВИСТА
У ВУКОВЕ
ДАНЕ

Бранко Тошовић
КОНТРАВЕРЗНОСТ ЈЕЗИЧКЕ
КОНКУРЕНЦИЈЕ

29 /1

БЕОГРАД, 2000.

Бранко Тошовић
Graz

КОНТРАВЕРЗНОСТ ЈЕЗИЧКЕ КОНКУРЕНЦИЈЕ

Појам конкуренције у језику увео је, колико нам је познато, В. Матезијус 1938. године у анализи глаголског вида чешког језика (Mathesius–1938). До сада је објављен приличан број радова у чијем се наслову налази ова ријеч. Међутим, општи недостатак тих истраживања састоји се у томе да се не објашњава шта је конкуренција. Уколико се пак и тумачи, онда се то углавном своди на констатацију да се ради о употреби једнога облика умјесто другог, (узајамној) замјени језичких јединица, синонимији, варијативности, исказивању истог садржаја различитим средствима и сл. Пошто у постојећој лингвистичкој литератури нисмо нашли одговоре на питања која се тичу суштине датог термина,¹ покушали смо сами наћи одговор. Тако је настао овај текст у коме се разматрају два проблема: шта је конкуренција и да ли она уопште постоји у језику.

Размотримо следеће примјере.

- (1) Петар воли Биљану.
- (2) Биљана воли Петра.
- (3) Петар воли Мирјану.
- (4) Мирјана воли Петра.

Ако сучељимо наведене реченице, поставља се питање да ли су Биљана (K_1) и Мирјана (K_2) конкурентније у односу на Петра (O). Одговор се може добити уколико се зна битан податак о томе да ли Биљана зна да Петар воли Мирјану, Мирјана Петра и да ли је Мирјана свјесна да Биљана воли Петра, а Петар Биљану. Ако Биљана и Мирјана знају једна за другу, оне су конкуренткиње. Већ овај примјер показује да за одређивање да ли се нешто налази у конкуренцијском односу мора постојати битан услов – конкуренцијски канал између реалија у коме

---

¹ Конкуренција се не тумачи ни у једном нама доступном лингвистичком рјечнику или приручнику.

се конфронтирају интереси ($K^1 \leftrightarrow K^2, \dots K^n$) и аспирацијски канал ($K_1 \leftrightarrow O, K^2 \leftrightarrow O$), у коме се претендује на оријентир O . Друго, наведени примјери указују да конкуренцију конституишу облигаторни и факултативни чланови. Облигаторни чланови су реалије које повезује конкуренцијски канал (K_1, K_2, K_3 итд.) и оријентир у односу на кога настаје конкуренција (O). Факултативни члан је посматрач (P) који запажа и констатује конкуренцију. Тај процес може такође долазити од облигаторних чланова, што значи да се конкуренција исказује са аспекта K ($K_1, K_2, K_3 \dots K_n$), са аспекта O и са аспекта P .

Према томе, формула конкуренције могла би изгледати овако:

$$K = \{K_1 \leftrightarrow K_2 (K_3 \dots K_n)\} \rightarrow O + [P]$$

Овдје долазимо до основног разграничења конкуренције на три типа: на перформациону, оријентациону и опсервациону. Конкуренцију коју проглашава неко K („Ја K_1 се налазим у конкуренцијском односу са K_2 “) називамо перформационом. Конкуренцију коју исказује оријентир („ $K_1, K_2, K_3 \dots K_n$ се у односу на мене O налази у конкуренцијском односу“) називамо оријентационом, а конкуренцију коју констатује посматрач („ $K_1, K_2, K_3 \dots K_n$ се у односу на O и са позиције мене P налазе у конкуренцијском односу“) називамо опсервационом. Према томе, када говоримо о конкуренцији, да бисмо се разумјели, прво што морамо разјаснити јесте са које се позиције посматра дата појава: са позиције K , O или P . Такав угао посматрања назваћемо конкуренцијском перспективом и издвојити три типа: K -, O - и P -перспективу. У случају да се не подударају иницијатор и реализатор, настаје каузална конкуренција.² Ако се вратимо наведеним примјерима и покушамо одговорити на питање да ли има конкуренције у троуглу Биљана $\leftrightarrow$ Мирјана $\rightarrow$ Петар, морамо узети у обзир све три перспективе. Уколико је наша полазна позиција K -перспектива, онда ћемо добити два погледа на дату корелацију: поглед Биљане и поглед Мирјане. Глобално K -перспектива генерира индивидуалне и групне корелације.

а) Индивидуалне корелације:

(1) Биљана зна за Мирјану, али Биљани није познато да ли је Мирјана у неком односу са Петром, поготово не зна да ли Мирјана воли Петра и да ли Петар воли Мирјану.

(2) Мирјана зна за Биљану, али Мирјани није познато да ли је Биљана у неком односу са Петром, поготово не зна да ли Биљана воли Петра и да ли Петар воли Биљану,

² Нпр. телевизори „Sony“ и „Panasonic“ су носиоци, средство конкуренције, али нису иницијатори (иницијатор је фабрика, односно човек или група људи па, према томе, нису конкуренти).

(3) Биљана не зна за Мирјану, нити јој је познато да ли је Мирјана у неком односу са Петром, поготово не зна да ли Мирјана воли Петра и да ли Петар воли Мирјану,

(4) Мирјана не зна за Биљану, нити јој је познато да ли је Биљана у неком односу са Петром, поготово не зна да ли Биљана воли Петра и да ли Петар воли Биљану,

б) Групне корелације:

(5) И Биљана и Мирјана знају једна за другу и знају да обје воле Петра,

(6) И Биљана и Мирјана знају једна за другу, али само Биљана зна да обје воле Петра,

(7) И Биљана и Мирјана знају једна за другу, али само Мирјана зна да обје воле Петра,

(8) И Биљана и Мирјана знају једна за другу, али Биљана не зна да обје истовремено воле Петра,

(9) И Биљана и Мирјана знају једна за другу, али Мирјана не зна да обје истовремено воле Петра,

(10) Ни Биљана ни Мирјана не знају једна за другу, али појединачно знају да обје воле Петра,

(11) Ни Биљана ни Мирјана не знају једна за другу, нити знају да обје воле Петра.

Дакле, постоји велик број комбинација у којима учествује само један глагол (*вољети*). То значи да конкуренција није граматикализована, да не постоје формални показатељи на основу којих бисмо казали да се ради о граматичкој категорији. Слједи логичан закључак: конкуренција не може бити граматичка категорија. Она може бити само скривена категорија или улазити у оно што ми називамо категоријалом (Тошовић–1998).³

У *О*-перспективи конкуренцију запажа оријентир. Он саопштава да се у односу на њега двије реалије налазе у конкуренцији. У датом случају то је Петар који може сматрати да су Биљана и Мирјана конкуренткиње, без обзира на њихову *К*-позицију, односно на корелације између Биљане и Мирјане (чак и у односу на најважнију чињеницу: да ли једна за другу уопште знају). Ако су *К*- и *О*-перспективе субјективног карактера (конституенти конкуренције сами за себе саопштавају да ли се налазе у конкурентном односу), *П*-перспективу можемо назвати више објективном, будући да конкуренцију утврђује посматрач, који није директно укључен у конкуренцијски однос (као факултативни члан). Ако се још задржимо на корелацијској перспек-

³ С тим у вези је питање које излази изван оквира ове анализе: како се језички изражава конкуренција? Овдје можемо само констатовати да ту функцију углавном врше именице, глаголи и придеви.

тиви поставиће се логично питање: да ли се може говорити о правој перспективи и о томе да ли су неке од наведених позиција лажне, привидне, а друге истините, реалне. У нашем примјеру такво питање гласи: „Чија је перспектива права?“ – перспектива Петра (*О*-перспектива), перспектива Биљане, односно Мирјане (*К*-перспектива) или перспектива Милана (*П*-перспектива)?”. *О*-перспектива није позиција која увијек даје реалну конкуренцију, јер Петар не може Биљану и Мирјану прогласити за конкуренткиње ако оне не знају једна за другу. У таквом случају нема основне компоненте конкуренције – борбе, аспирације (Биљана и Мирјана се не боре за Петра, јер једноставно не знају да имају ривалкињу). *К*-перспектива не изазива никакву сумњу у случају да Биљана и Мирјана знају једна за другу и да настоје истиснути ривалкињу (што називамо конкуренцијском експанзијом) и освојити Петра. Тада се јасно ради о конкуренцији. Међутим, ако се не знају, онда не може бити говора о конкуренцији. *П*-перспектива је најмање спорна: неки однос се увијек најбоље осмишљава са стране. Са ове ће тачке гледишта Милан (*П*) оцијенити какве везе постоје у троуглу Петар – Биљана – Мирјана и констатовати конкуренцију уколико за то постоје битни подаци. Ако их нема, онда посматрач не може да то уради. Рецимо, уколико Милан зна само оно што му нуде наведене четири реченице, он неће бити у стању да каже јесу ли Биљана и Мирјана конкуренткиње.

Из свега овога можемо извући закључак да не постоји перспектива која аутоматски води проглашавању неког односа конкуренцијским. Она се може утврдити само сучељавањем података па је можемо назвати аналитичким продуктом, који нуди широки и уски угао посматрања. Широки: ако кажемо да се конкуренција јавља у свим случајевима када (1) оријентир може да бира, (2) када су K_1 и K_2 оријентисани на *О* без обзира на то у каквом су односу K_1 и K_2 и (3) када *П* проглашава конкуренцијом сваки корелациони троугао са оријентационом интенцијом. Уско: ако конкуренцију ограничимо на случајеве у којима нико не може доказати да се не ради о конкуренцијском односу. Значи, при тумачењу конкуренције морамо се одлучити: 1. хоћемо ли под конкуренцијом подразумевати само однос који долази са *К*-, *О*-или *П*-позиције, или ћемо прихватити сваку перспективу, чак и њихово комбиновање и 2. хоћемо ли конкуренцијом сматрати само свјестан однос. Ако изаберемо први приступ, онда ћемо од 12 наведених ситуација само за пету рећи да представља праву конкуренцију.

Од свих научних области и људских дјелатности конкуренција се највише и најчешће сусреће у економији.⁴ У лингвистици се појам

⁴ У њој се о конкуренцији углавном говори са *О*- и *П*-перспективе. Под појмом економске конкуренције подразумева се међусобна борба робних произвођача за освајање тржишта и боље услове привређивања (Мала енцикл. Просвета–1968, 856), процес активног супарништва између продаваача одређеног производа у трци за победом и очување потражње онога што се нуди (Collins–1988, 209), друштвени облик сукоба суб-

конкуренције много мање користи. Шта наука о језику постиже увођењем појма конкуренције? Можда највише добија појам корелације, јер се она помоћу конкуренције више рашчлањује и продубљује, а тиме лакше осмишљава. Међутим, у језику не постоји ривалство које би се, као у економији, назвало конкуренцијом. Али зато постоји јака борба око језика. Када се говори о конкуренцији у језику, треба имати у виду чињеницу да постоје два лингвистичка макронивоа: α -ниво (све оно што се налази изван језичке структуре, а повезано је са језиком, то јест екстралингвистика) и β -ниво (иманентна структура језика, односно интралингвистика). Оба нивоа, са своје стране, имају два аспекта: μ -ниво (потенцијални, егзистенцијални, селективни, парадигматски) и σ -ниво (реални, коегзистенцијални, организацијски, синтагматски). То значи да, ако желимо потпуно и комплексно сагледати појам конкуренције, морамо осмислити конкуренцију у корелацији четирију лингвистичких равни: α -, β -, μ - и σ -равни. Према томе, језичка конкуренција обухвата шест мегакорелација: 1. $\alpha \leftrightarrow \beta$, 2. $\alpha \leftrightarrow \mu$, 3. $\alpha \leftrightarrow \sigma$, 4. $\beta \leftrightarrow \mu$, 5. $\beta \leftrightarrow \sigma$ и 6. $\mu \leftrightarrow \sigma$. У сучељавању α - и β -нивоа запажа се прилична разлика. На α -нивоу очигледно је да конкуренција чини значајан дио екстралингвистичких корелација. Конкуренција се овдје испољава, прије свега, у односу човјек $\leftrightarrow$ језик и социум $\leftrightarrow$ језик (постоје и друге α -корелације). Корелације α - и μ -равни настају на бази чињенице да екстралингвистика има свој потенцијал који се селекцијом одражава на σ -структуру. У сучељавању η - и σ -нивоа једно од битних питања јесте да ли је конкуренција синтагматски или парадигматски феномен. Ако се пође од чињенице да су K_1 и K_2 реализовани, уланчени и сучељени чланови, може се закључити да је права конкуренција синтагматска категорија.

Основни услов за конкуренцију је претензија и експанзија: K_1 мора претендовати на O да то K_1 уђе у утилитарну сферу O и елиминише, истисне, разори, уништи K_2 . Дакле, K_1 тежи експанзији на рачун K_2 . Конкуренција може настати само на бази везаних корелација, тј. таквих односа између A и B који су међусобно корелативни оријентацијом на C . A и B аутономно могу бити конкуренти једино ако су истовремено иницијатори и генератори конкуренције.

јеката тржишне привреде у процесу реализације њихових индивидуалних економских интереса (Основы экономической теории—1995, 115), борба приватних робних произвођача за боље услове производње и пласмана (Меуер—1973, 703), супарништво учесника тржишне привреде за боље услове производње, куповине и продаје робе (Борисов—1995, 321), борба приватних произвођача за повољније услове производње и пласмана робе (БАС—1956, т. 5, 1294), надметање привредних субјеката када њихове самосталне радње ефикасно ограничавају могућност сваког од њих да једнострано дјелује на опште услове промета робе на одговарајућем робном тржишту (Юридическая энциклопедия—1998, 207, Большой юридический словарь—1998, 296, Додонов и др. — 1998, 125). У праву се под конкуренцијом има у виду повреда кривичног поступка у коме један пропис искључује други (DTV Brockhaus Lexicon, 1989; VI, 328). У биологији појам конкуренције подразумева узајамни однос организама исте или различите врсте у коме се они такмиче за иста средства постојања и услове размножавања (БСЗ—1973, XIII, 29).

Једно од најважнијих питања јесте однос конкуренције и корелације. У тумачењу језичке конкуренције прво што треба констатовати јесте да је конкуренција врста корелације, тачније конкуренција је форма тросмјерне корелације у којој реалија K_1 кореспондира са реалијом K_2 у циљу задовољавања потребе оријентира O или у односу на њега. За конкуренцију се може рећи да је свјесна моноцентристичка усмјереност двају или више корелата према трећем корелату који не учествује у том ривалству, већ је на неки начин корисник и сл. Тај оријентир је циљ такве корелације па се може окарактерисати и као *tertium comparationis*. Конкуренција настаје у случајевима ако постоје минимум двије реалије које нуде трећој нешто што што се може оцијенити као боље, веће, позитивније, правилније, једноставније, сложеније и сл. Дакле, конкуренција је нека врста кореференције. Постоје два услова да одређену корелацију назовемо конкуренцијом. Прво, корелати се морају налазити у компатибилном односу (нпр. двије фабрике које производе исти продукт, рецимо телевизор). Не мора, међутим, компатибилност означавати аутоматски конкурентност. Други услов јесте постојање оријентира. Два елемента могу бити у компатибилном односу, али ако нема оријентира, онда се не може говорити о конкуренцији, већ о корелацији.⁵ Основа корелације је бинаран однос. Конкуренција није бинарна веза, јер су A и B увијек ривали у односу на C , што значи да је конкуренција трочлани однос. Корелација је било који однос између двају или више елемената. Конкуренција је искључиво утилитарно оријентисана корелација, тачније троугао (реалија₁ ↔ реалија₂ ↔ оријентир) у коме је један угао у сјенци па су веома често сами корелати невидљиви, скривени. Она је сукоб (борба) интенција у коме се интерес A налази у конфронтацији са интересом B . Циљ A није B , нити је циљ B само A , већ и A и B имају за циљ C . Конкуренција је, према томе, однос двију реалија у чијој се сјенци налази оријентир на основу кога се такав однос може назвати конкуренцијом. Стога је конкуренција оријентисана корелација, тачније утилизована оријентација. Она (конкуренција) представља врсту сужене, фокусиране корелације усмјерене на оријентир који се налази унутар или изван тог односа. Када се предлаже више рјешења, ради се о конкуренцији понуде, уколико се више оријентира усмјерава на једну понуђену реалију, у питању је конкуренција потражње. Корелација подразумијева било који однос, конкуренција је увијек посебна врста односа која има у основи ривалитет, супарништво, нарушавање равнотеже, дисхармонију. Конкурисати може само оно што паралелно коегзистира (принцип симултаности). Корелација је дефинисани или недефинисани однос један према један, један према два или два према један. Конкуренција је увијек дефинисани однос један

⁵ Нпр. два камена у некој планини увијек су корелативни, међутим ако нема утилизације те корелације, односно ако не постоји оријентација, нема конкуренције.

према два. Кад су у питању друге сродне или конкуренцији блиске појаве, запажа се мања или већа разлика. Нпр. опозиција је бинарна корелација, кореференција је однос 2 (3, 4... X) према 1, интеракција је однос у два смјера. Конкуренција је увијек асиметрични однос. Транспозиција није битна за конкуренцију, а компатибилност јесте. Што се тиче замјене, она претпоставља реализацију, док се конкуренција базира на потенцији. Суштина конкуренције је постојање коегзистенције. У замјени нема никакве коегзистенције, јер је реализован избор између двију или више могућности. Што се тиче синонимије, ако се и прихвати постојање конкуренције на β -нивоу, постоје аргументи који ће показати да се конкуренција разликује од синонимије. Док конкуренција подразумева ривалски однос *A* и *B* у односу на *C*, синонимија представља однос између *A* и *B* без претензије на *C*. Док у конкуренцији енергију исијава *A* и *B* у односу на *C*, у синонимији енергију троши *C*, које бира између *A* и *B*.

Друго важно питање јесте у каквоме су односу конкуренција и избор (одбир, бирање). Разлика је у томе што у избору имамо корелацију 1 према 2 (3, 4... X), нпр. Петар бира између Биљане и Мирјане, а у конкуренцији корелација је 2 (3, 4... X) према 1 (Биљана и Мирјана су оријентисане на Петра), што значи да је у оба случаја у питању један правац (слијева на десно), али је распоред компонената различит. С тим у вези поставља се питање може ли се свака ситуација у којој постоји могућност бирања сматрати конкуренцијом. На лингвистичком плану то би значило да било који вид синонимије и компатибилности представља форму конкуренције. А да ли је баш тако? Да ли је сврсисходно уводити појам конкуренције за све случајеве избора између *A* и *B* по принципу „гдје је избор – ту је и конкуренција”. Уколико пођемо по том путу, ми се дижемо на виши категоријални ниво, тј. на ниво односа, што може бити контрапродуктивно. Стога је боље поћи другим путем: конкуренцијом сматрати само оне случајеве који строго одговарају њеној природи, односно примарном значењу те ријечи. Ако тражимо семантичку доминанту у конкуренцији, онда ће као главни кандидати доћи борба, супарништво, активно ривалство, симултана аспирација, утилитарна оријентација и двосмјерна интеракција. То значи да ћемо све облике избора у којима не постоји активан однос између двају елемената искључити из појма конкуренције. Међутим, можемо бити и мање радикални и поједине својине утилитарне оријентације прогласити псеудоконкуренцијом. Друга је могућност да уведемо појам конкуроридности за случајеве када нема праве конкуренције. Конкуроридност би представљао однос двају средстава (инструмената) којима се манипулише у процесу конкуренције. Њих бисмо назвали конкуроридима и разликовали од правих конкурената. Конкурориди би били предмети који нису конкуренти, али наликују на њих. Тиме би се постигла три циља: 1. појам конкуренције био би строго омеђен, 2. он

се не би подударао са постојећим појмовима, 3. лакше би се вршила анализа.

Пошто имамо три перспективе и будући да је конкуренција опсервација неког односа до кога се долази субјективним осмишљавањем, у дефинисању конкуренције морамо узети у обзир све позиције и све аспекте. Стога термилошко прецизирање мора бити вишеслојно и може изгледати овако: конкуренција је симултана аспирација A и B у односу на C , утилитарна оријентација C у односу на A и B и експанзиона интеракција A и B . У овој дефиницији прво се констатује да је конкуренција субјективан поглед на неки однос (субјективна опсервација), јер, као што смо видјели, постоје минимум три перспективе за оцјењивање конкуренције. Затим се истиче да постоји оријентир O , који је усмјерен на A и B ради задовољавања својих потреба (утилитарна оријентација) те да конкуренција подразумева истовремену, паралелну претензију двију или више реалија на трећу реалију (што називамо симултаном аспирацијом). У конкуренцији је присутна тенденција ка експанзији реалије A на рачун реалије B , по цијену њеног потискивања, деструкције и потпуног уништавања (експанзиона интеракција).

Један од основних постулата конкуренције гласи: што је више елемената у систему, већа је могућност појаве конкуренције и већа конкуренцијска ентропија (неодређеност конкуренцијских односа), која је најмања ако систем чине два елемента (биконкуренција). Ако постоји само један елеменат, онда се може говорити о нултој конкуренцији. Борба трију и више елемената ствара мултиконкуренцију. У конкуренцију могу ступати чланови хомогених и хетерогених система па настаје екстра-, интер-, интра- и параконкуренција. Екстраконкуренција је ривалство елемената двију хетерогених мегахатегорија (нпр. ако супруга види конкурента у односу на мужа у телевизору, компјутеру, фудбалу и сл.). Интерконкуренција је борба јединица хомогеног система, али различитих категорија (рецимо, припаднику једне сексуалне категорије конкуренцију може чинити члан друге сексуалне категорије). Интраконкуренција је корелација унутар исте хиперокласе и исте хипокласе, нпр. Биљана и Мирјана припадају истој хиперокласи (људском роду) и истој хипокласи (женски пол). Параконкуренција је однос генетски различитих живих система, нпр. конкуренција земљана и ванземаљаца, животиња и сл.

Једно од важних питања гласи: може ли се говорити о конкуренцији само ако се ради о свјесној интенцији K_1 и K_2 у односу на O . Као што смо рекли, конкуренцију могу прогласити (1) један од конкурента, (2) оба конкурента, односно сви конкуренти, (3) само оријентир и (4) посматрач. Кад је у питању језик, све се своди на други случај, будући да свјесност корелације не може постојати између мртвих реалија (двије ријечи нису свјесне да се налазе у корелацији и не могу ништа

учинити да побољшају позицију, оне су немоћне, за разлику од егзистенцијалне конкуренције, у којој два конкурента све чине да привуку оријентира). То значи да у језику постоји само она конкуренција коју проглашава аутоконкурент (члан корелације који је истовремено иницијатор и реализатор конкуренције), оријентир (члан у корист кога егзистира конкуренција – *O*) или посматрач (онај ко је изван процеса конкуренције – *П*). Појам конкуренције осјетно сужавамо ако кажемо да је конкурент само онај ко се налази у свјесном односу са неким другим. Ако се ово прихвати као тачно, онда се може закључити да у језику не постоји конкуренција. О њој се може говорити само ако се полази са позиција оријентира или обсерватора. Уколико кажемо да су свршени и несвршени вид конкуренти један другом, онда можемо (или морамо) прогласити конкуренцијом све случајеве блискости, идентичности, синонимичности, компатибилности. А гдје нас то води? Свршени и несвршени вид нису конкуренти. Они би могли бити само средство конкуренције када би оријентир *O*₁ нудио несвршени вид, а оријентир *O*₂ свршени вид. У видској опозицији нема конкретних иницијатора и реализатора, постоји само мртви, пасивни потенцијал. У језику има избора, али нема конкуренције. Око језика има и избора и конкуренције. Језичка конкуренција би се стога могла само условно назвати конкуренцијом (могло би то да буде научна метафора). Права језичка конкуренција обухвата случајеве када 1. постоји жеља да се љепше каже, 2. да се афирмише свој језик, 3. када постоји борба језика, 4. када траје рат норми и сл. То може бити конкуренција правилног и неправилног, доброг и лошег, прогресивног и регресивног, економичног и редундантног, домаћег и страног и сл. Дакле, ако под језичком конкуренцијом подразумевамо само свјестан однос, односно однос живог бића (говорног лица) према језичким реалијама, онда о конкуренцији не можемо говорити на β -нивоу, јер интралингвистички односи представљају корелације пасивних елемената које говорник бира и комбинује. Интралингвистичка конкуренција губи свој смисао јер се ради о односу неактивних предмета. Тачније, не може постојати борба несвјесних реалија, какве су све лингвеме (језичке јединице): фонеме, морфеме, фраземе, лексеме, синтагме и текстеме. Овакав приступ осјетно сужава појам лингвистичке конкуренције и своди је искључиво на један план (α -план). Основно полазиште у оваквом приступу јесте: нема борбе између лингвема, постоји само борба око њих; конкуренција није ривалство мртвих реалија, већ је то форма виталне, свјесне утилитарне оријентације. Језичке реалије не могу себе прогласити конкурентима, то не може урадити (ако изоставимо ријетке перформативе) ни говорно лице у процесу комуникације (када говоримо ми не размишљамо о томе да ли је ова или она ријеч ривал другој), што значи да појам конкуренције може увести само посматрач и да је то, прије свега, лингвист. У конкуренцији се може налазити оно што је аутономно, што тежи неком циљу. Све што је пасивно не може

генерирати конкуренцију. Стога средства не могу бити конкуренти, већ само инструменти конкуренције, односно иницијативе која води неком циљу.⁶ Зато има конкуренције средствима. Постоји борба око језика, али нема борбе језика, односно постоји конкуренција око језика, али нема конкуренције у језику.⁷ Закључак необичан и парадоксалан! Закључак за научни спор и дискусију. Такав приступ завршава се констатацијом да конкуренција не постоји ни у говору ни у језику. Дакле, нема конкуренције, али има корелације. Присталице такве позиције клицали би: Доље конкуренција! Живјела корелација!

Други критериј за утврђивање језичке конкуренције тиче се разликовања иницијатора и реализатора конкуренције. Ако се подудара иницијатор и реализатор, онда се ради о правој конкуренцији. Таква конкуренција може бити антрополошка (ако је генерира човјек, нпр. ривалство двају младића у односу на неку дјевојку), зоолошка (ако долази из животињског свијета, рецимо борба лавова за храну), фитолошка (ако се ради о биљкама, нпр. о њиховој борби за свјетло и ваздух) и кибернетичка (ако је генерирају роботи). У свим тим случајевима генератори конкуренције су истовремено и иницијатори и реализатори. Стога такав однос можемо назвати аутономном конкуренцијом. У језику не може постојати аутономна конкуренција, јер језик није самосвојан субјект, већ је производ и средство неког кибернетичког организма (човјека, животиње, машине, ванземаљца и сл.).

Дакле, када разматрамо питање конкуренције у језику, морамо разјаснити да ли говоримо о конкуренцији као (1) научној метафори и (2) као термину у правом значењу. Ако се ради о првом приступу, онда ћемо брзо завршити разговор. Уколико изаберемо други, мораћемо, прије свега, довести у сумњу ово о чему је аутор датог текста писао, а затим, ако се покаже да је у праву, проблематизирати све реферате са овог скупа и досад написане лингвистичке радове који у наслову имају ријеч „конкуренција“.⁸ Јер оно што се у њима назива

⁶ Да ли, рецимо, у односу на неку жену конкуренцију праве хаљине које се налазе у њеном ормару? Ако се пође од чињенице да су то пасивни, несвјесни, неаутономни објекти, јасно ће бити да између њих нема никакве конкуренције. За оријентира (жену) то је збир предмета из кога се може изабрати један од њих. Негативно бисмо одговорили и на питање да ли има конкуренције између хаљина у продавници. Али бисмо казали да су хаљине симболи конкуренције, односно њено средство. Нису пак конкуренти.

⁷ Више о борби око језика в. Тошовић–1994 и Тошовић–1998.

⁸ За разлику од нашег приступа, сумња у језичку конкуренцију исказује се у језичким испитивањима на другом плану. Та недоумица прије би се могла назвати опрезношћу, него чврстим негирајућим ставом. Једни обазривост презентирају уз помоћ одређених „такозовани“. Тако Ј. С. Маслов пише: „Постоје случајеви такозване конкуренције вида: оба вида описују у суштини исту ситуацију и разликују се само суптилним нијансама, тако да би прије требало говорити о видској синонимији“ (Маслов–1984, 72). Ј. В. Падучева већ у наслову једног рада изражава сличну резервисаност: „О такозваној конкуренцији свршеног и несвршеног вида“ (Падучева–1993). Она то чини, прије свега, јер је конкретна анализа показала да се несвршени вид у резултативном значењу уопште не подудара по смислу са свршеним видом. Hans Robert Mehlis такође не прихвата термин конкуренције вида (Aspekt-Konkurrenz), јер се, по његовом мишљењу, ради о видској опозицији (Aspekt-Op-

конкуренцијом представља по правилу или избор, или синонимију, или замјену, што, међутим, није исто. Ако конкуренцију сматрамо лингвистичким термином, морамо имати у виду да је једна од основних особина сваког термина системност, дефинисаност (постојање дефиниције), моносемичност и неекспресивност. Уколико потенцирамо само ово друго (дефиницију), видјећемо да у лингвистичким радовима о конкуренцији влада недоследност која се онда преноси на саму анализу. Тиме тако истраживање губи свој смисао.

ЛИТЕРАТУРА

1. <Bolinger–1986> **Bolinger D.** *As strikes back* // Amer. speech. – Tuscaloosa: 1986. – Vol. 61, N 4. – P. 332–336.
2. <Danell–1990> **Danell K. J.** *Notes sur la concurrence entre CECI et CELA en français moderne* // Studia neophilologica. – Stockholm: 1990. – Vol. 62, N 2. – P. 195–212.
3. <Ilievski–1988> **Ilievski Hr.** *Rivalry between the Greek suffix – ISSA and the Slavonic – ICA* // Papers presented at the 5th International Congress of South-East European research studies, held in Belgrade (11–16th September 1984). – Skopje: 1988. – P. 97–104.
4. <Bareš–1956> **Bareš K.** *O konkurenci vidů v češském a ruském jazyce* // Československá rusistika. – Praha: 1956. – 1 – S. 566–579.
5. <Buzassyova–1986> **Buzassyova K.** *Konkurencia slovotvorných typov s formantmi – ITA a – OST* // Sloven. reč. – Bratislava: 1986. – Roc. 51, c. 3. – S. 142–152.
6. <Collins–1998> *Большой толковый словарь бизнеса Collins.* – Москва: Вече, 1998. – 688 с.
7. <DTV–Brockhaus–1989> *DTV-Brockhaus-Lexikon in 20 Bänden.* – Mannheim: DTV, 1989. – S. 76.
8. <Dua–1993> **Dua H. R.** *The national language and the excolonial language as rivals: the case of India* // Intern. polit. science rev. = Rev. intern. de science polit.: – Guildford: 1993. – Vol. 14, N 3. – P. 293–308.
9. <Fiedlerova–1989> **Fiedlerova A.** *Konkurence genitivu a denominativního vztahového adjektiva v namestské mluvnici* // Starsi češke, slovenske a slovanske mluvnice. – Praha: 1985. – S. 45–50.
10. <Insley–1859> **Insley J.** *The names of the tenants of the bishops of Ely in 1251: A conflict of onomastic systems* // Ortnamnssallskapet i Uppsala arsskrift. – Uppsala: 1985. – P. 58–78.

поситион) у њеном чистом облику (Mehlig–1989, 50). С друге стране, читав низ лингвиста употребљава појам конкуренције не доводећи у сумњу његову оправданост. При томе се праве логичке грешке које се свде на то да једни конкуренцију поистовећују са замјеном, односно замјенљивошћу, могућношћу избора („узајамна замјенљивост видова коју не прати промјена основног смисла исказа” Бондарко–1971, 36). Док се у русистичкој конкуренцији поистовећује са више појава, у бохемистичкој преовладава позиција да је конкуренција врста замјене (Mathesius–1938, Бареп–1956, Крџковá–1961). Приличан број аутора под конкуренцијом подразумевају синонимију. Тако Валентин Станков даје овакав наслов поглављу књиге о глаголском виду: „Конкуренција (синонимична употреба) глаголских видова” (Станков–1980, 93). Неки имају у виду употребу једног вида уместо другог (Тихонов–1970). Ми смо раније показали да су избор (одбир, бирање) и конкуренција појмови блиски, али не и подударни. Што се тиче употребе једног облика уместо другог, та је позиција спорна ако се нешто употреби, онда ту нема никакве конкуренције, она је, ако је и била, изгубљена, неутрализирана, што значи да се може говорити само о могућности употребе. Тиме, међутим, прелазимо на парадигматски ниво и негирамо претходни став да је конкуренција синтагматска категорија.

11. <Křižková-1961> **Křižková H.** *Ke konkurenci vidů v ruštině a v češtině* // Československá rusistika. – Praha: 1961. – 1 – S. 32–39.
12. <Lanza-1993> **Lanza E.** *Language mixing and language dominance in bilingual first language acquisition* // Proceedings of the twenty-fourth annual Child language research forum. – Stanford: 1993. – P. 197–208.
13. <Lifanov-1991> **Lifanov K.** *Typy konkurencie fonologických a morfoložických jednotiek v slovákizovanej čestine: (Na materiali Versov slov. od P. Benickeho)* // Sloven. rec. – Bratislava: 1991. – Roc. 56, c. 3. – S. 160–169.
14. <Mackiewicz-1988> **Mackiewicz J.** *O separatyzmie i konkurencyjności w okresie leksyki międzynarodowej* // Poradnik jaz. – Warszawa – Łódź: 1988. – Z. 4 – S. 235–244.
15. <Mala enc. Prosveta-1968> *Mala enciklopedija Prosveta*. Opšta enciklopedija. – Beograd: Prosveta, 1968. – Drugo izdanje. – 970 s.
16. <Mathesius-1938> **Mathesius W.** *O konkurenci vidů v češském vyjadřování slovesném* // Slovo a slovesnost. – Praha: 1938. – 4. – S. 15–19.
17. <Mehlig-1989> **Mehlig Hans Robert.** *Eine Variante der sog. allgemein-faktischen Verwendung des inf. Aspekte im Russischen und ihre Entsprechung im Deutschen* // Linguistische Arbeitsberichte. – Leipzig: 1989. – 70. – S. 48–58.
18. <Meyer-1981> *Meyers grosses Tashcenlexikon in 24 Bänden.* – Mannheim – Wien – Zürich: Bibliographisches Institut. 1981. Bd. 12. – 360 S.
19. <Meyer-1973> *Meyers neues Lexikon.* – Leipzig: VEB, 1973. – Bd. 3. – S. 703.
20. <Picone-1994> **Picone M. D.** *Lexicogenesis and language vitality* // Word. – New York: 1994. – Vol. 45, N 4. – P. 261–285.
21. <Swaan-1993> **Swaan A. de** *The evolving European language system: a theory of communication potential and language competition* // Intern. polit. science rev. – Rev. intern. de science polit.: – Guildford: 1993. – Vol. 14, N 3. – P. 241–255.
22. <Tošović-1998> **Tošović Branko** *Linguistik des Krieges – Krieg der Linguistik* // Menschenrechte in Bosnien und Herzegowina: Wissenschaft und Praxis. – Wien – Köln – Weimar: Böhlau Verlag, 1998. – S. 329–340.
23. <Uhlirōva-1992> **Uhlirōva L.** *Konkurence anaforik tyru 'ten'/'on'/'o]* // *v slovanských jazycích: Determinator v syntakticky samostatné pozici* // Slavia. – Praha: 1992. – Roc. 61, ses. 3. – S. 245–254.
24. <Баркова-1989> **Баркова П.** *Един случай на предложна конкуренция* // Бълг. език – София: 1989. – Г. 39, кн. 1. – С. 77–79.
25. <БАС-1993> *Словарь современного русского литературного языка.* – Москва – Ленинград: 1956. – Т. 5. – С. 1294–1295.
26. <Бобев-1989> **Бобев Б.** *Конкуренция между членниите форми на -О и -Б в говора на село Хлебарово, разградско, ой социалистична зледна точка* // Доклади 2 междунар. конгр. по българистика, София, 23 май – 3 юни 1986 г. – София: 1989. – 23: Млади българисти: колоквиум. – С. 231–234.
27. <Большой юрид. словарь-1998> *Большой юридический словарь.* – Москва: Инфра-М, 1998. – 790 с.
28. <Бондарко / Буланин-1967> **Бондарко А. В., Буланин Л. Л.** *Русский глагол.* – Ленинград: 1967. – С. 59–61.
29. <Бондарко-1971> **Бондарко А. В.** *Вид и время русского глагола (значение и употребление).* – Ленинград: Просвещение, 1971. – С. 36–42.
30. <Бондарко-1996> **Бондарко Л. В.** *Конкуренция единиц или иерархия процедур* // Язык: история и современность. – Санкт-Петербург: 1996. – С. 126–132.
31. <Борисов-1999> **Борисов Е. Ф.** *Основы экономической теории.* – Москва: Высшая школа. 1999. – 240 с.
32. <БСЭ-1973> *Большая советская энциклопедия.* – Москва: Советская энциклопедия, 1973. – Т. 13. – С. 29.
33. <Гайдукова-1988> **Гайдукова Ю. Ю.** *К вопросу о конкуренции и дистрибуции суффиксов со значением лица женского пола в современном сербохорватском*

языке // Теория и практика изучения славянских языков. – Москва: 1988. – С. 51–57.

34. <Дакова–1989> **Дакова М.** *Конкуренция между третолични и показателни местоимения в анафорична употреба // Годишник на Софийския университет „Климент Охридски“. Факултет по славянски филологии. Т. 79/1.1985. Кн. 1. Езикознание. – София: 1989. – С. 220–242.*
35. <Додонов и др.–19> **Додонов В. Н. и др.** *Словарь йгражданскогo права.* – Москва: Инфра-М, 1998. – 304 с.
36. <Калабухова–1988> **Калабухова Т. А.** *О конкуренции видов русскогo йлагола при отрицании // Функциональный анализ грамматических форм и конструкций.* – Ленинград: 1988. – С. 71–80.
37. <Маслов–1984> **Маслов Ю. С.** *Очерки по аспектологий.* – Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1984. – С. 72, 78–82, 83.
38. <О порядке–1929> *О порядке введения в дейсьвие Закона Республики Башкортостан „О порядке применения на территории Республики Башкортостан Закона РСФСР от 22 марта 1991 гoда „О конкуренции и огйраничении монополистической деятельности на товарных рынках“; Постановление Верхов. Совета Республики Башкортостан от 28 февр. 1992 й // Законы Респ. Башкортостан.* – Уфа: 1992. – Вып. 3. – С. 124–125.
39. <Основы эконо. теории–1995> *Основы экономической теории и практики.* – Волгоград: Волгоградский гос. ун-т, 1995. – 342 с.
40. <Падучева–1993> **Падучева Е. В.** *О так называемой конкуренции совершенногo и несовершенногo вида в русском языке // Wiener slawistischer Almanach.* – Wien: 1993. – Bd. 31. – S. 259–273.
41. <Петрухина–1990> **Петрухина Е. В.** *К вопросу о конкуренции первичных и вторичных имперфектов в современном русском языке // Русский язык за рубежом.* – Москва: 1990. – 4. – С. 82–87.
42. <Станков–1976> **Станков Валентин.** *Конкуренция на йлаголниййе видове в бйльгарския книжовен език.* – София: Издателство на Бйльгарската академия на науките, 1976. – 131 с.
43. <Станков–1980> **Станков Валентин.** *Йлаголнийй вид в бйльгарския книжовен език.* – София: Наука и изкуство, 1980. – С. 93–105.
44. <Тимофеева–1994> **Тимофеева Г. Г.** *Орфографическая конкуренция „Е“ и „Э“ в лексических заимствованиях анйло-американскогo происхождения // Вопросы изучения русского языка.* – Владикавказ: 1994. – С. 43–48.
45. <Тихомирова / Тихомиров–1998> **Тихомирова Л. В., Тихомиров М. Ю.** *Юридическая энциклопедия.* – Москва: 1998. – 526 с.
46. <Тихонов–1970> **Тихонов А. Н.** *Изучение видов русскогo йлагола в узбекской школе.* – Ташкент: 1970. – С. 108–110.
47. <Тодева–1991> **Тодева Е.** *За конкуренцияййа между йерундия и инфиниййива йри анйлийскиййе овучлени йлаголни синййагйи // Сйпоставително езикознание.* – София: 1991. – Г. 16, N 1. – С. 38–52.
48. <Толдова–1996> **Толдова С. Ю.** *Ситуация конкуренции относительно выбора номинации объекта и фокусная иерархия // Труды Международного семинара „Диалог ‘96 по компьютерной лингвистике и ее приложениям“ = „Dialogue ‘96 Computational linguistics and its applications“ international workshop, Пуцино, 4–9 мая 1996 г.* – Москва: 1996. – С. 261–268.
49. <Тошович–1998> **Тошович Бранко.** *Йлагольный категориял. Das verbale Kategorial.* – Opole – Graz: Uniwersytet Opolski – Universität Graz, 1998. – 122 с.
50. <Тошович–1994> **Тошович Бранко.** *Язык в конфликте // Проблемы языковой жизни Российской Федерации и зарубежных стран.* – Москва: Научный совет РАН „Язык и общество“, Ин-т языкознания РАН, Научно-иссл. центр по национально-языковым отношениям, Российское общество социологов, Комитет социолнгвистики, 1994. – С. 109–113.

51. <Шевченко–1993> **Шевченко Е. М.** *К вопросу о конкуренции синонимов из французского и английского языков в немецком языке // Scripta manent.* – Смоленск: 1993. – С. 57–61.
52. <Ширяев–1997> **Ширяев Е. Н.** *Конкуренция предлогов бытия и характеристики в разных языковых сферах // Облик слова.* – Москва: 1997. – С. 183–190.

ПРОТИВОРЕЧИВОСТЬ ЯЗЫКОВОЙ КОНКУРЕНЦИИ

Резюме

Понятие конкуренция вошло в науку о языке В. Матезиус в 1938 году. До сих пор опубликовано много работ, в которых упоминается конкуренция. Основной недостаток таких исследований состоит в том, что конкуренция вообще не толкуется или же уточняется очень коротко и не терминологически. В настоящей статье сделана попытка разобраться в данной проблеме и объяснить, (1) что такое конкуренция вообще, (2) как лингвистически можно объяснить конкуренцию и (3) существует ли вообще она в языке. Автор пришел к выводу, что о конкуренции вряд ли можно говорить на интралингвистическом уровне и что настоящая языковая конкуренция относится лишь к экстралингвистике. При этом утверждается, что конкуренции в языке нет и что она существует лишь вокруг языка.

Бранко Тошовић

